

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ У 20-Х РР. XX СТОЛІТТЯ

Любов Павлишин

кандидатка історичних наук,

доцентка кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: liubov.pavlyshyn@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2045-140X>

<https://www.researchgate.net/profile/Liubov-Pavlyshyn>

У статті зроблено спробу проаналізувати процес формування та діяльність представництва (дивізії) Чехословацького Червоного Хреста (ЧхЧХ) у Підкарпатській Русі у період його становлення та структурного зміцнення – 1920 – 1929 роки. 10 вересня 1919 р. значна частина території нинішньої Закарпатської області України була приєднана до Чехословацької республіки та перебувала у її складі до 1939 р. під назвою Підкарпатська Русь. За період перебування краю у складі чехословацької держави відбувалися кардинальні зміни у багатьох сферах суспільного життя, зокрема й у сфері охорони здоров'я. У перші роки існування молододі чехословацької держави ситуація у соціальній та медичній сферах була досить складною. Найгірше становище з організацією медичних інституцій спостерігалось у Словаччині та Підкарпатській Русі. З метою розв'язання першочергових соціальних питань у найвіддаленішому краї республіки 10 лютого 1920 р. було утворено Реферат Міністерства соціальної опіки для Підкарпатської Русі в Ужгороді. Однак державні програми не завжди могли охопити усі потреби населення краю, а особливо у гірських місцевостях. Тому майже одразу після приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини на теренах краю розпочав свою діяльність Чехословацький Червоний Хрест. Ця благодійна громадська інституція втручалася у ті сфери, до яких урядова соціальна політика не досягала належним чином або лише в обмеженій мірі. Спочатку діяльність організації зосереджувалася на залученні іноземних місій, завданням яких було надання термінової гуманітарної допомоги постраждалому населенню. Вже у 1920 р. була сформована окрема Дивізія Чехословацького Червоного Хреста для Підкарпатської Русі з центром у Мукачеві. Її першим керівником став місцевий лікар доктор медицини Богуслав Альберт. Структура ЧхЧХ у Підкарпатській Русі формувалася за зразком інших регіонів республіки й вже станом на 1922 р. була досить розгалуженою. Функціонально інституції Дивізії поділялися на медичні, соціальні та організаційні. Канцелярія Дивізії розташовувалася у Мукачеві, а в інших містах і селах краю створювалися місцеві осередки. Окремим організаційним підрозділом Дивізії було представництво молодіжного крила Чехословацького Червоного Хреста, так званого «Доросту» (Юнацтво). Його осередки від 1922 р. формувалися при початкових та середніх навчальних закладах краю. Серед медичних інституцій, які діяли у структурі Дивізії варто відзначити диспансери, амбулаторії, консультації (так звані «порадни») для матерів та дітей, інтернати, сиротинці та дитячі колонії. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що діяльність Чехословацького Червоного Хреста була орієнтованою не тільки для надання базової медичної одноразової допомоги населенню. Її соціальні проекти мали різне спрямування та строки реалізації. Зокрема програми, орієнтовані на молодше покоління мешканців Підкарпатської Русі нерідко тривали багато років. Пріоритети діяльності Дивізії впродовж усього досліджуваного періоду базувалися на соціальній та медичній підтримці різних груп населення, організації охорони здоров'я та гігієнічній освіті. Викладений матеріал ґрунтується на документах різних фондів Державного архіву Закарпатської області, які до цього часу не вводилися у науковий обіг, а також низці опублікованих джерел, передусім – офіційних звітах ЧхЧХ.

Ключові слова: Чехословацький Червоний Хрест, Підкарпатська Русь, охорона здоров'я, соціальна робота.

Постановка проблеми. Необхідно зауважити, що локальні дослідження у галузі історії та регіоналістики набувають з кожним роком все більшої популярності. Дана проблематика є не тільки важливим елементом історії регіону, але й має глибокий вплив на розвиток сучасних регіональних гуманітарних стратегій. Географічні рамки дослідження охоплюють територію сучасної Закарпатської області України, яка протягом 1919 – 1939 рр. перебувала у складі Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь. Вивчення зазначеної проблематики є важливим для сучасних держав України та Чеської Республіки й може сприяти поглибленню наукової співпраці в галузі історії.

Вивчення діяльності Чехословацького Червоного Хреста (ЧхЧХ) надасть можливість краще зрозуміти, як гуманітарні організації реагують на виклики кризових ситуацій. Сьогодні ми живемо в часі нової війни та, відповідно, такі питання знову набувають актуальності.

У перші повоєнні роки у молодій чехословацькій державі ситуація з охороною здоров'я була вкрай катастрофічною. Масштабність завдань нової держави та добра воля громадян допомогли їй на початках сприяти створенню значної кількості нових благодійних інституцій. Найгірше становище з соціальними та санітарними установами республіки

було в Словаччині та в Підкарпатській Русі. У перші післявоєнні роки населенню Підкарпатської Русі, особливо високогірних округів, загрожували голод та інфекційні захворювання. Зважаючи на ці реалії для найвіддаленішого краю республіки 10 лютого 1920 р. було утворено Реферат Міністерства соціальної опіки для Підкарпатської Русі в Ужгороді. Однак державні програми не завжди могли охопити усі потреби краю, а особливо у гірських місцевостях. Тому майже одразу після приєднання Підкарпатської Русі до Першої Чехословацької республіки на теренах краю активно розпочав свою діяльність Чехословацький Червоний Хрест, назначений декретом Президента Чехословацької республіки від 6 лютого 1919 р. Директоркою ЧхЧХ стала донька першого президента Аліса Масарикова. Першим заступником у Празі був призначений генерал Владімір Герінг – представник Міністерства національної оборони ЧСР, другим заступником – Владімір Жуффа у Братиславі. Повоєнна ситуація вимагала також термінового розв'язання проблеми нестачі предметів першої потреби. У перші місяці особливо поширеними були заходи забезпечення харчуванням й одягом, акції догляду за дітьми-сиротами. Лише згодом у діяльність організації були включені програми з підтримки та опіки більш тривалого характеру.

Огляд історіографії. Діяльність Чехословацького Червоного Хреста в крайньому східному краї Чехословаччини досить часто згадувалася у працях тодішніх сучасних авторів. Описуючи рівень життя русинів, усі відмічали, що жодна інша громадська організація не приділяла стільки зусиль і ресурсів для піднесення рівня життя у краї. Серед них варто виділити праці Амалії Кожмінової [Kožmínová, 1922], Йозефа Дошкара [Doškar, 1923], Франтішека Ульмана [Ulman, 1932; Ульмань, 1936], Стефана (Степана) Микуланінця [Mikulánek, 1936]. У етнографічній праці відомої чеської дослідниці Амалії Кожмінової коротко описуються основні напрямки роботи ЧхЧХ на Підкарпатській Русі та дається висока позитивна оцінка його діяльності. Зокрема, зазначається, що саме завдяки Червоному Хресту поступово сформувалася соціально-санітарна система, яка відповідала особливим умовам та потребам краю. В сучасній українській історіографії діяльність ЧхЧХ практично не досліджена. Робота благодійної організації на теренах нашого краю у міжвоєнний період представлена оглядово або фрагментарно у працях, які досліджують сферу охорони здоров'я чи соціально-економічний розвиток регіону загалом. Зокрема варто відмітити праці таких українських дослідників: Наталії Вакули [Вакула, 2004], Йосипа Турака та Юрія Яцини [Турак, Яцина, 2016; Турак, Яцина, 2023]. Серед сучасних зарубіжних праць також переважають загальні дослідження Підкарпатської Русі в контексті історії Чехословаччини. З-поміж них на увагу заслуговують праці чеського публіциста Владіміра Куштека [Kušteck, 2019] та Петера Ковала [Koval, 2023], у котрих згадується важлива місія діяльності ЧхЧХ на теренах Підкарпатської Русі.

Мета дослідження проблематики становлення представництва Чехословацького Червоного Хреста у Підкарпатській Русі у 20-х рр. ХХ століття полягає у

розкритті складних історичних аспектів в контексті політики Центрально-Європейського фронтиру. У даному дослідженні автор прагне знайти відповіді на питання про те, як благодійна організація впливала на соціально-економічний розвиток регіону у контексті історичних та політичних викликів.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи діяльність Чехословацького Червоного Хреста у Підкарпатській Русі, подекуди може скластися враження, що робота цієї поважної міжнародної організації на території краю розпочалася фактично з нуля. Однак Червоний Хрест на теренах сучасного Закарпаття має свої давні традиції. Об'єднання Угорського Червоного Хреста було засноване 1879 р. під патронатом королеви Єлизавет. Першим головою став Карої Дюло, а співголовою графиня Зіхі. Невдовзі філіали центрального об'єднання були засновані й на периферії. Місцеві відділення до кінця Першої світової війни структурно входили до Угорського Червоного Хреста, серед них і Ужанський філіал Об'єднання Червоного Хреста країн Угорської Святої Корони [Турак, 2023, с. 109]. Проте, варто зазначити, що угорська організація зосереджувалася на допомозі у містах переважно з угорським етнічним населенням. Русинське (українське) населення, особливо у гірських місцевостях не отримувало належної медичної допомоги та елементарних санітарно-гігієнічних знань. Одразу після війни територія краю ввійшла до складу новоутвореної демократичної Першої Чехословацької республіки й тут майже відразу розпочав свою діяльність Чехословацький Червоний Хрест.

Молода організація мала на меті поширювати серед народу мир, любов, злагоду та присвятити себе соціально-санітарній опіці населення. Для досягнення такої мети потрібні були конкретні дії, тож ЧхЧХ розпочав із допомоги незахищеним і найбіднішим верствам населення республіки. На програми державної соціальної опіки в Словаччині та Підкарпатській Русі загалом у перші роки було виділено 81 622 870,04 чеських крон (Кч) [Doškar, 1923, s. 22]. На харчові продукти та одяг було витрачено 110 000 Кч. Після Першої світової війни ЧхЧХ відповів на більш ніж 970 000 запитів щодо зниклих безвісти та став посередником пересилки 1 109 000 листів між громадянами, що жили за кордоном і їх батьками у республіці. У перший рік діяльності ЧхЧХ під час епідемії до Підкарпатської Русі були надіслані медики, відкривалися епідеміологічні відділення та спеціальні дитячі відділення [Пять лѣтъ работы, 1924, с. 10].

Спочатку діяльність ЧхЧХ полягала в основному у залученні іноземних карітативних місій, першочерговим завданням яких було надання термінової гуманітарної допомоги. Спільно з іноземними місіями на початках діяли перші відділення ЧхЧХ на Підкарпатській Русі в Ужгороді та Мукачеві у вигляді організованих кухень, пунктів надання медичної допомоги та пунктів роздачі продовольства, одягу й пожертвувань.

Наймасштабнішою карітативною місією була Американська акція Гувера, яка спільно з «Чехословацькою опікою за дітьми» розпочала роботу

уже восени 1919 р. На початку 1920 р. було розпочато акцію забезпечення одягом, оскільки у всьому краю відзначалося нестача одягу. У Марамороській жупі осінньої пори було роздано близько 8000 светрів, а у Верецькому і Волівському округах одягу отримали 8000 сімей від Американського Червоного Хреста. У 1921 р. «Чехословацька опіка за дітьми» передала ЧхЧХ 3000 наборів різної одягу для населення гірських районів [Ульмань, 1936, с. 155]. На третій рік діяльності акції декотрих закордонних місій було згорнуто. У зв'язку з цим у січні 1922 р. була створена комісія в Мукачеві для передачі «Чехословацької опіки за дітьми» від американського фонду, місія якого завершувалася у вересні [По Чехословаччинѣ, 1924, с. 112].

У 1920 р. було сформовано окреме представництво – Дивізію ЧхЧХ для Підкарпатської Русі з центром у Мукачеві під егідою доктора Богуслава Альберта. Початок діяльності Дивізії у Мукачеві був пов'язаний з несприятливою епідеміологічною ситуацією. Зі сходу поширювався плямистий тиф, через що і було розпочато акцію з охорони здоров'я. Створювалася спеціальна захисна зона, яка мала запобігти подальшому поширенню інфекції [Ульмань, 1936, с. 154]. Ця структура перебрала від іноземних місій великі запаси продовольства та одягу, продовжуючи діяльність, розпочату ними, яка у перші роки носила виключно карітативний характер. Створення Підкарпатської дивізії в Мукачеві внесло до діяльності та структури організації необхідний порядок.

У перший рік діяльності Дивізії для Підкарпатської Русі з робочим візитом відвідала наш край очільниця ЧхЧХ Аліса Масарикова. Цей візит так описав референт відділу охорони здоров'я Цивільної управи Підкарпатської Русі: «17–20 липня панна Масарикова здійснила інформаційну поїздку Підкарпатською Руссю та оглянула установи охорони здоров'я та соціальної опіки в Мукачеві, Хусті, Вишніх Верецьках (Верхні Ворота), Воловці та інших місцях [Турак, Яцина, 2023, с. 114]. Візит директорки ЧхЧХ був також висвітлений у тогочасній місцевій пресі. Детальніший огляд преси щодо діяльності ЧхЧХ у Підкарпатській Русі буде висвітлений у наступних публікаціях.

Інституційна структура ЧхЧХ у Підкарпатській Русі формувалася за зразком інших регіонів республіки і вже станом на 1922 р. була досить розгалуженою. За своїми функціями інституції поділялися на медичні, соціальні та адміністративні. Канцелярія Дивізії знаходилася у Мукачеві, а в інших містах і селах краю створювалися місцеві осередки. У мирний час основними напрямками діяльності ЧхЧХ стали наступні: гігієнічно-виховна діяльність, за допомогою якої вдалося врятувати тисячі немовлят; превентивна діяльність у забезпеченні харчовими продуктами; піклування про слабких та туберкульозних дітей; оздоровчо-профілактична робота; самаритянська служба; морально-виховна робота з дітьми та молоддю (Дорост); служба сімейної медицини [Malypetr, Soukup, Karas, 1938, s. 507].

Серед медичних інституцій, які діяли у структурі Дивізії для Підкарпатської Русі варто відзначити диспансери, амбулаторії, автомобільні станції швидкої допомоги, мобільні лабораторії для вакцинації,

консультації (так звані «поради» для матерів та дітей), дитячі стоматологічні консультації, оскільки вони виконували найважливіші задачі санітарно-гігієнічної політики організації. Серед соціальних інституцій діяли інтернати, сиротинці, учнівські будинки-інтернати, дитячі оздоровчі колонії, дитячі соціально-санітарні станції, сестринська та медична сімейна служба. Окремим напрямком була волонтерська служба першої медичної допомоги (так звана «самаритянська служба»). У структурі ЧхЧХ у Підкарпатській Русі були передбачені також штатні соціальні працівники та соціальні сестри [Zdravotnická gočenka Československá, 1938, s. 94]. Важливою організаційною інституцією були представництва молодіжного руху ЧхЧХ, так званого «Доросту», котрі формувалися при школах. Організація молодіжного руху на Підкарпатській Русі була розпочата в 1922 р. в рамках діяльності Дивізії в Мукачеві. Станом на 1922 р. у краї діяло вже 6 представництв «Доросту» [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 270, арк. 120].

З перших років ЧхЧХ публікував щорічні звіти своєї діяльності у регіональних дивізіях, на основі яких можна проаналізувати ключові напрями роботи організації за вказаний період. Зокрема, у звіті за 1922 р. головними цілями Дивізії для Підкарпатської Русі було визначено перебудову системи швидкої допомоги у систему комплексної соціально-гігієнічної допомоги. Зазначено, що до способу організації діяльності Червоного Хреста було застосовано принцип децентралізації. Велика частина завдань, які вирішувалися раніше державним апаратом, поступово передавалася волонтерам місцевих осередків. Кількість членів у місцевих осередках постійно зростала. На кінець 1922 р. налічувалося вже близько 2500 членів [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 115].

Згідно з звітом ЧхЧХ для Підкарпатської Русі за 1922 р. діяло одинадцять місцевих осередків (Ужгород, Мукачево, Берегово, В. Березний, Воловець, Волове (нині Міжгір'я), Свалява, Вел. Севлюш (нині Виноградів), Хуст, Тячів, Ясіня і Рахів. У звіті ЧхЧХ за 1923 р. відзначається, що мережа місцевих осередків розширилася. Зокрема, на опублікованій у звіті мапі, можемо прослідкувати виникнення нових осередків у Великих Лучках, Білках, Вишкові, Пересниці та Брустурах [Zpráva Čsl. Červeného Kříže Podkarpatské divize za rok 1923, 1924, s. 4]. Неоднозначна ситуація склалася з заснуванням місцевого осередку Червоного Хреста в Ужгороді. У газетах повідомлялося про проведення 27 квітня 1921 р. установчих зборів місцевого Союзу Чехословацького Червоного Хреста в Ужгороді в будівлі Жупанату [Помоч на Верховинѣ, 1923, с. 3]. З проаналізованих угорськомовних друкованих місцевих видань того часу можемо стверджувати, що на початку діяльності Червоного Хреста у Підкарпатській Русі найбільш спірним було питання щодо його регіонального представництва та місцевого керівництва. Як нами зазначалося вище, структура ЧхЧХ у Підкарпатській Русі формувалася за зразком інших регіонів республіки і вже у 1920 р. була утворена окрема Дивізія ЧхЧХ для Підкарпатської Русі з центром у Мукачеві. Однак угорська громада краю наполягала на створенні представництва Червоного

Хреста з центром в Ужгороді, незалежного від центрального офісу у Празі.

Важливим напрямком роботи ЧхЧХ на Підкарпатській Русі була саме агітаційна та пропагандистська діяльність, яка проводилася згідно загальною республіканською програмою «Пропаганда ідей ЧхЧХ». Для Підкарпатської Русі розроблявся окремий план дій – документ під назвою «Агенда Дивізії в Мукачеві» [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 116]. В основному пропагандистська робота полягала у розповсюдженні інформаційних плакатів, брошур та листівок з порадами дотримання здорового способу життя.

Як вже зазначалося вище, попри зусилля чехословацької влади, ситуація з інфекційними захворюваннями та поширенням епідемій у Підкарпатській Русі виявилася абсолютно критичною. У 1920 р. поширювалася епідемія плямистого тифу, а навесні до неї додалися інфекції віспи та скарлатини. Велику активність і готовність боротися з цими захворюваннями виявив саме відділ охорони здоров'я при Чехословацькому Червоному Хресті, який розпочав реалізацію благодійних проєктів відразу після приєднання краю до Чехословаччини. Зважаючи на недостатню мережу інфекційних закладів на Підкарпатській Русі, Червоний Хрест ініціював будівництво в Хусті лікарні на 60 ліжок, котра була здана в експлуатацію у 1921 р. Лікарня мала надавати допомогу на випадок епідемії мешканцям всієї південно-східної частини краю [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 287, арк. 154].

З часом Хустська лікарня здобула дуже хорошу репутацію. Ще в 1922 р. чеська дослідниця Амалія Кожмінова у своїй етнографічній праці описувала лікарню як першокласний інфекційний заклад: «Лікарня у Хусті стала центром боротьби з епідеміями, до якої був надісланий санітарний потяг Американського Червоного Хреста. Біля лікарні розмістили тимчасове житло для медперсоналу, пральню, а також пункт дезінфекції від педикульозу. Тут проводяться такі санітарні заходи, що лікарню у Хусті можна назвати першокласним інфекційним закладом [Kožmínová, 1922, s. 26]. Після року активної співпраці з державною санітарною службою та покращення епідеміологічного стану в регіоні, лікарня була передана Чехословацьким Червоним Хрестом місцевій владі та проіснувала у місті до 1934 р. У червні 1921 р. за сприяння ЧхЧХ була відкрита невелика інфекційна лікарня у Брустурах для подолання спалаху епідемії дизентерії у долині ріки Тересва. У Неліпині біля Сваляви Дивізія ЧхЧХ організувала оздоровчу станцію, яка за необхідності могла бути переобладнана у невелику епідеміологічну лікарню [Ulman, 1932, s. 75].

Впоратися з викликами епідемій та спалахів інфекційних захворювань у Підкарпатській Русі у перші роки діяльності ЧхЧХ допомагало залучення санітарного потягу Американського Червоного Хреста. Такий потяг функціонував у краї протягом усього 1921 р. і практично подолав епідемію плямистого тифу на Мараморощині [Ulman, 1932, s. 75]. Оскільки більшість епідемій вдалося зупинити, організація почала займатися інфекційними захворю-

ваннями та поступово систематичною соціально-оздоровчою роботою у рамках програми миру Червоного Хреста, передусім гігієнічним вихованням населення. У 1924 р. ЧхЧХ за підтримки Департаменту охорони здоров'я було відкрито лікарню у Сваляві на 20 ліжок в основному для хворих на туберкульоз. Згідно з звітами ЧхЧХ 1926 р. відомо, що організація домогла приблизно 5500 хворим у медичних установах та лікарнях [Šerlová, 2019, s. 51].

Окрім відкриття лікарень, що вимагало багато часу і зусиль, ЧхЧХ надавав медичну допомогу в так званих диспансерах, тобто безплатних амбулаторіях і медичних кабінетах, де пацієнти могли отримувати не тільки базове лікування, але безкоштовні ліки. З ініціативи ЧхЧХ у гірських поселеннях відкривалися стоматологічні кабінети, метою яких було поширення серед місцевих жителів інформації про необхідність стоматологічного догляду та стоматологічної допомоги, навіть у найменш доступних місцевостях краю. Попри зусилля чехословацької влади та управління ЧхЧХ на початку 1920-х рр. актуальними питаннями залишалися нестача якісних медичних закладів [Šerlová, 2019, s. 52]. Для захисту населення від небезпечних інфекційних захворювань ЧхЧХ відкривав безкоштовні мобільні лікарські станції. Зокрема у 1923 р. такі станції були відкриті в Великих Лучках, Великому Бичкові та Нересниці. Велика просвітницька робота була покладена на сестер милосердя, які ходили по селах і надавали місцевим матерям та дітям безплатні поради та ліки [Безплатна pomoc, 1923, с. 4].

Чехословацький Червоний Хрест взяв на себе також розв'язання проблеми з високою дитячою смертністю і почав організовувати «порадні» ЧхЧХ для матерів з дітьми. Це були консультаційні центри для вагітних жінок, немовлят, дітей і матерів, у яких лікар та соціальна сестра надавали поради щодо основних правил догляду за дітьми та дитячої гігієни, а за потреби також виділялися ліки і матеріальна підтримка [Микуланинець, 1936, с. 72]. З 1922 р. організація також взяла під свій патронат Чехословацьку асоціацію захисту матерів та дітей. У рамках цієї асоціації протягом перших шести років після приєднання краю до Чехословаччини безперервно створювалося кілька пологових пунктів і дитячих ясел при лікарнях. «Чехословацька опіка за дітьми» в Мукачеві у 1922 р. працювала спільно з порадною «Нашим дітям» і керувалася безпосередньо Дивізією ЧхЧХ в Мукачеві. Її діяльність проходила дуже успішно, тому згодом було вирішено перевести частину персоналу до Нересниці тодішньої Марамороської жупи [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 115]. Мережа консультацій стрімко розширювалася і вже станом на 1923 р. «порадні» діяли в Ужгороді, у Сваляві, Великому Березному, Великому Севлюші, Великих Лучках, Ясінях та у Тячеві. Найкращі показники згідно з звітом ЧхЧХ для Підкарпатської Русі за 1923 р. мали «порадні» у Ясінях та в Ужгороді. Згідно з листом Реферату Міністерства соціальної опіки для Підкарпатської Русі від 28 грудня 1923 р., мережа «пораден» отримала субвенцію у розмірі 50000 Кч для ремонту отриманого будинку [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 287, арк. 34].

«Порадни» набували великої популярності серед жінок. Вже до 1927 р. на Підкарпатській Русі їх було зареєстровано близько чотирнадцяти. Цей важливий напрямок діяльності у системі медицини вітали чехословацькі лікарі, серед них і доктор Франтішек Ульман, який описував діяльність таких консультацій. За його словами, консультування матерів допомогло значно знизити смертність серед новонароджених та породіль. Новинкою у догляді, з якою жінки досі не зустрічалися, були регулярні візити лікарів до домівок породіль з новонародженими. Також у його статті наведена таблиця з показниками розвитку «пораден» від 1920 р. до 1931 р. Згідно з даними: у 1920 р. на облік було прийнято всього 157 матерів-годувальниць та 134 дитини, а вже у 1931 р. – 3070 матерів і 4738 дітей [Ulman, 1936, s. 76]. Акції для підтримки популяризації діяльності «пораден» за 1922 р. обійшлися у досить солідну суму – 119.845,75 Кч. У звіті ЧхЧХ також підкреслено, що саме цей напрямок діяльності розглядається керівництвом як один з першочергових [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 115].

ЧхЧХ долучався також до підтримки матерів-одиначок, які опинилися у скрутному становищі. Зокрема це стосувалося жінок, які готувалися народжувати та не мали жодних ресурсів. 10 жовтня 1923 р. місцевий осередок ЧхЧХ у Мукачеві звернувся до Реферату Міністерства соціальної опіки для Підкарпатської Русі з прохання про виділення субвенції у розмірі 60 000 Кч для організації притулку матерів-одиначок. Керівництво місцевого осередку ЧхЧХ в Мукачеві вже підшукало відповідну будівлю, яку необхідно було трохи переобладнати. У такому притулку могло одночасно перебувати близько десяти жінок. У листі вказано, що місцевий осередок з власних ресурсів зможе виділяти 15 000 – 20 000 Кч щороку для утримання такого притулку [ДАЗО, ф. 37, оп. 1, спр. 259, арк. 60].

Надзвичайно популярними та ефективними були так звані «харчові акції». Уже у квітні 1920 р. Дивізія започаткувала акцію харчування для діток дошкільного віку, а також вагітних жінок та матерів-годувальниць. З незначними перервами вона тривала до червня 1922 р. У рамках акції працювало 144 кухні при усіх місцевих осередках [Ульмань, 1936, с. 155]. До цих заходів згодом долучилася організація «Чехословацької опіки за дітьми» на Підкарпатській Русі, яка зосереджувалася саме на забезпеченні гарячими обідами школярів. Фактично за два роки програма у повні мірі виконала свою місію – забезпечити харчуванням недоїдаючих дітей. Цю благородну справу особливо оцінило учительство, адже відвідуваність шкіл, де надавався безплатний гарячий обід, збільшилася на 30-40 % [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 116]. Громадські кухні поступово створювалися у всіх куточках краю, щоб забезпечити рівний доступ до їжі найбільшим верствам населення. На опублікованій у звіті Дивізії мапі можна побачити мережу «Харчової акції для дітей у Підкарпатській Русі» за 1920 – 1922 рр.: Ужгород, Мукачево, Перечин, В. Березний, Свалява, Іршава, Волове, Берегово, Хуст, Тячеве, Нересниця, Рахів, Ясіня [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923,

s. 120]. Їх кількість продовжувала зростати й в наступні роки. У 1923 р. ЧхЧХ відкрив у Верховинських округах (Великий Березний, Перечин, Вишні Верецьки, Волове (Міжгір'я), Подобовець) 34 кухні для бідних, першочергово – для школярів. У пресі повідомлялося, що після 15 лютого 1923 р. будуть організовані нові кухні у верховинських громадах Мараморощини [Помоч на Верховинѣ, 1923, с. 3]. Важливими виховними елементами цих харчових акцій були дотримання чистоти та миття рук перед їжею, для забезпечення яких ЧхЧХ видавав кухням мило та рушники [Ulman, 1932, s. 74].

У повідомленні Мукачівської Дивізії до Президії цивільної управи Підкарпатської Русі від 1 серпня 1924 р. йдеться про важливість проведення харчових акцій для школярів. Оскільки економічна та продовольча ситуація у краї на той час значно покращилася, було вирішено продовжувати такі акції тільки протягом навчального року. Зокрема актуальними залишалися зимові та весняні акції харчування. Пропонувалося продовжити заходи на 1924 – 1925 навчальний рік у розмірі минулого року, коли на 74 громадських кухнях щодня видавалося 5 635 порцій для дітей і 535 порцій для дорослих [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 287, арк. 154].

У перші повоєнні роки ЧхЧХ на Підкарпатській Русі надавав підтримку дітям-сиротам. Працівники ЧхЧХ часто знаходили у бідних гірських селах воєнних сиріт та покинутих дітей. Організація тісно співпрацювала з державними програмами опіки за дітьми, зокрема фінансово підтримувала Державний дитячий будинок у Мукачеві. Протягом 1921/1922 навчального року заклад опікувався 92 сиротами. З часом діяльність у цьому напрямку поглиблювалася, і за допомогою Моравсько-сілезької та Чеської Дивізій ЧхЧХ вдалося розмістити у нових родинах 83 сиріт. У 1921 р. Дивізія ЧхЧХ у Підкарпатській Русі організувала власний сиротинець у Нересниці, де могли перебувати покинуті діти від 3 до 14 років [Ulman, 1932, s. 77]. ЧхЧХ на Підкарпатській Русі організовував також так звані «Сирітські акції», на яких збиралися кошти, одяг та різне приладдя для підтримки покинутих дітей. Загальна сума витрат на такі акції за 1922 р. становила 19 755,60 Кч [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 115]. Таким чином, до 1927 р. організація опікувалася приблизно 500 сиротами, переважно хлопчиками, яких вони розмістили у звичайні сім'ї або дитячі будинки, щоб забезпечити кращі можливості на майбутнє [Šerlová, 2019, s. 53].

ЧхЧХ також ініціював та фінансував будівництво літніх санаторіїв, де організовував так звані «Оздоровчі колонії» переважно для дітей та молоді завдяки сприятливому підкарпатському клімату. Уже влітку 1921 р. була організована оздоровча колонія у Ясінях для дітей, які хворіли туберкульозом. Протягом літніх канікул дітей розміщували спочатку в інтернатах ЧхЧХ для учнів горожанської (неповної середньої) школи. Важливо зазначити, що навіть чеські діти їздили відпочивати в східні регіони республіки – в Словаччину та Підкарпатську Русь, а підкарпатських дітей натомість відправляли до санаторіїв Богемії. Загалом за літній період 1922 р. у

таких колоніях оздоровлювалося 20 дітей у Підкарпатській Русі та 18 дітей у Чехії та Моравії. На Підкарпатській Русі найбільш популярним на той час був курорт у Сваляві. Ще один літній санаторій для рахітичних та недоїдаючих дітей було відкрито в Анталовцях. Тут опікувалися приблизно 35 дітьми з ослабленим імунітетом. Більший санаторій, де молоді пацієнти проводили свої літні канікули, фінансував ЧхЧХ за щедрої фінансової підтримки «Ліги проти туберкульозу ім. Масарика» в гірському селі Поляна. Тут розміщували сильно ослаблених дітей, які мали схильність до захворювання туберкульозу чи хворіли на прихований хронічний туберкульоз. Загалом витрати на проведення оздоровчих колоній у 1922 р. склали 14 407,03 Кч [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 116]. Надалі функція перебування у таких оздоровчих колоніях чи літніх санаторіях полягала не стільки в лікуванні, скільки в першу чергу в просвітницькій та профілактичній підготовці населення.

В рамках програми літнього оздоровлення Червоний Хрест також організував гостювання дітей Підкарпатської Русі у чеських сім'ях. Зокрема, у звіті Дивізії за 1924 р. зазначено, що до чеських і моравських родин було відправлено 73 дитини, де вони перебували протягом шести тижнів. Завдяки таким акціям відзначався позитивний вплив на моральний та фізичний розвиток дітей [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 287, арк. 188].

Від початку 1920-х рр. ЧхЧХ на Підкарпатській Русі також допомагав Управлінню освіти та соціальної опіки для молоді в Ужгороді, а саме опікувався двома дитячими закладами у Марамороській жупі: інтернатом ЧхЧХ у Ясінях для учнів горожанської і різьбярської шкіл та сиротинцем у Нересниці. У 1922 р. інтернат у Ясінях розмістив 21 хлопчика у спеціальній орендованій будівлі та 6 дівчат у приватному будинку поряд. Ці 27 вихованців отримували щомісяця стипендію у розмірі 60–90 Кч, залежно від рівня заможності батьків. Значення цього закладу та успішність його вихованців були високо оцінені офіційними особами та журналістами. За відсутності інтернату важко було б уявити відвідуваність тутешньої школи у зимовий період. Інтернат забезпечував своїм вихованцям не тільки гігієнічні стандарти проживання, але й гарне харчування. Спільно з місцевим осередком ЧхЧХ в Ясінях проводилися заходи оздоровчого виховання молоді, яке у майбутньому формувало юнацьку організацію Дорост. Особливістю діяльності місцевого осередку ЧхЧХ у Ясінях було його намагання зберегти автентичні народні ремесла гуцульської культури, але при цьому надати можливість місцевим дітям у майбутньому займати провідні посади у русі відродження підкарпатського народу. Сиротинець у Нересниці, як зазначалося вище, був організований зусиллями Дивізії ЧхЧХ у Підкарпатській Русі у 1921 р. Однак заклад вже існував раніше і був переданий Червоному Хресту від приватного утримувача, який згодом став його директором. В закладі виховувалося 20 дітей, які мали можливість отримати хороші знання та надалі – професійну освіту. Сиротинець став справжнім центром соціальної опіки,

який обслуговував округ територією 50–100 км. Сюди могли звертатися місцеві родини за порадами щодо майбутнього влаштування своїх дітей [Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, s. 116].

В рамках підтримки освітніх програм для населення Підкарпатської Русі надзвичайно важливими були учнівські акції ЧхЧХ, які організовувалися спільно з Міністерством соціальної опіки Чехословаччини та різними професійними спілками. Завдяки одній з таких «ремісничих» учнівських акцій русинські юнаки могли отримати навички з різного виду ремесла, навчаючись у чеських майстрів Чехії та Моравії. Важливою місією акції було і те, що разом з професійними навичками учні приносили до своїх домів елементи західної культури, яка сильно різнилася від місцевої [Kožmínová, 1922, s. 26].

Важлива місія у морально-виховній політиці Чехословацького Червоного Хреста покладалася на молодіжне крило організації – Дорост. Організація молодіжного руху на Підкарпатській Русі була розпочата вже в 1922 р. в рамках діяльності Дивізії в Мукачеві. Значні досягнення у залученні дітей до Доросту та створенні представництв при місцевих школах були відзначені вже у 1922/1923 навчальному році. Для популяризації молодіжного руху серед місцевого населення до організації заходів долучалися представництва Доросту у Чехії та Моравії. Станом на кінець червня 1923 р. до Доросту зголосилися 930 членів з 27 класів 16 шкіл на Підкарпатській Русі. Учні шкіл проводили різні оздоровчі та фізкультурні акції, слідкували за дотриманням правил гігієни серед інших дітей. Однак при організації таких акцій виникали проблеми з відсутністю технічного та інвентарного забезпечення. До прикладу, зазначалася практична відсутність закритих спортивних залів, окрім декількох в місті Ужгород. Розподіл занять та обов'язків між членами Доросту відбувався по класах. Щотижня відбувалися заняття з садівництва, плетення кошиків, шиття та іншої ручної роботи. Деякі класи відповідали, наприклад, за пошиття спідньої білизни та різного одягу, котрий потім віддавали найбіднішим учням. Влітку відбувалися різні походи та мандрівки. До прикладу, учні з Мукачівської школи на канікулах у 1923 р. відвідали школу на Верховині у Гукливному, де передавали учням різні подарунки та власноруч виготовлені речі [Zpráva Čsl. Červeného Kříže Podkarpatské divise za rok 1923, 1924, s. 45].

Різностороння діяльність ЧхЧХ на Підкарпатській Русі регулярно висвітлювалася на шпальтах тогочасної місцевої преси. У газеті «Руська Нива» за 1923 р. подається короткий опис завдань та досягнень організації. У номері, присвяченому Великоднім святкам, надрукована велика стаття про «Божий мир» Червоного Хреста: «Вже три роки змагається «Червоний хрест» іти з помочю нещасним жертвам війни і привернути населенню здоровля й добробит». У статті відзначено, що за три роки організація багато зробила для русинів краю, адже від весни 1920 р. працювала так звана централія (Дивізія) для Підкарпатської Русі в Мукачеві. На той час кошторис Дивізії складав 28 256 340 Кч. Ці кошти йшли на боротьбу з хворобами, на підтримку бідного населення, допомогу учням, опіку за сиротами.

Зокрема ресурси направлялися на такі заклади: сиротинець в Нересниці, інтернат в Ясіня, епідемічний шпиталь у Хусті, оздоровча станція у Сваляві, п'ять пораден для матерів і дітей. З нагоди Великодніх свят, керівництво ЧхЧХ заклиало оминати у цей час усі політичні, партійні чи особисті чвари, натомість розповідати про ідеї та справи гуманітарних місій, про потребу згоди, миру і любові до ближнього і наставляв світову спільноту на добрі, благородні вчинки. Цю акцію назвали «Божим миром Червоного Хреста». У газетній замітці повідомлялося про проведення у цілій республіці та на Підкарпатській Русі з 1-го по 21-е травня благодійної збірки «На здоровля людей». Редакція також закликала Просвіту та інші товариства долучатися до інформування краян про благодійні заходи Червоного Хреста [«Божий мир» Червоного Хреста, 1923, с. 2]. У наступному номері зазначалося: «Товариство помагає безпомочним, голодним і хворим, і межі іншими уладжує збірки грошеві, концерти, театральні вистави і всякі інші забави» [Збирайме дари на Червоний Хрест! 1923, с. 2]. Редакція відзначала велику допомогу Червоного Хреста для населення краю і закликала кожного приєднатися до місії організації в міру своїх сил та можливостей.

З друкованих видань Ужгорода дізнаємося також про «Създъ карпаторусскаго Отдѣлення Червоного Креста» (мається на увазі з'їзд представників Дивізії ЧхЧХ для Підкарпатської Русі) 28 лютого 1923 р. у Празі у Жофінському палаці. Збори відкривала президентка ЧхЧХ Аліса Масарикова спільно з міністром доктором Шрамеком, прем'єром Клофачем та віцегубернатором Еренфельдом. Про діяльність і подальші задачі представництва ЧхЧХ в Підкарпатській Русі доповідали очільник Дивізії ЧхЧХ у Мукачеві доктор Альберт, заступник директора ЧхЧХ доктор Прохаска та доктор Липгарш. З промовами виступили також віцегубернатор Еренфельд, доктор Антоній Бескид, доктор Петригалла, староста села Ясіня Юрко Балог та архиєвконт А. Коссей. Усі вони відзначили великі заслуги Червоного Хреста і висловили сподівання на подальшу успішну гуманітарну роботу організації [Създъ карпаторусскаго Отдѣлення Червоного Креста въ Прагѣ, 1923, с. 16].

У місцевій пресі було відзначено також святкування п'ятиріччя заснування ЧхЧХ. Перші п'ять років були важливим показником роботи благодійної організації. У газеті «Карпато-Рускій Вѣстникъ» подається розлога стаття з аналізом діяльності ЧхЧХ на Підкарпатській Русі та зазначається, що робота організації побудована таким чином, щоб на випадок епідемії чи стихійного лиха стояти пліч-о-пліч з державними службами. За п'ять років ЧхЧХ вдалося подолати виклики повоєнного часу і тепер організація могла спокійно займатися своїми задачами: гігієнічним вихованням (лекції, виставки та публікації), підготовкою санітарного персоналу та добровольчої самаритянської служби, розробкою програм соціального здоров'я [Пять лѣтъ работы, 1924, с. 10–11]. У газеті «Руська Нива» від 1 березня 1924 р. зазначалося: «З сеѣ нагоди министр заграничныхъ справ Др Бенеш оголосив заяву, в которой указав на миролюбнѣ тенденціи Чсл. Республики». Відзначено

було також заслуги президентки ЧхЧХ Аліси Масарикової. Щодо Підкарпатської Русі, то коротко згадується, що «Червоний Хрест помагав харчами населенню в деяких околицях, де був голод, напр. в селѣ Суха и инших» [По Чехословачинѣ, 1924, с. 4]. З нагоди відзначення ювілею керівництво Червоного Хреста організувало пам'ятні церемонії у містах Підкарпатської Русі, на яких почесні промовці презентували місію Червоного Хреста, мету та програму майбутньої роботи. Зокрема в Ужгороді була проведена церемонія пам'яті Червоного Хреста у міському театрі, де доктор Фратішек Кралік (один із лідерів Аграрної партії в Підкарпатській Русі, згодом депутат парламенту ЧСР) звернувся до великої аудиторії з урочистою промовою [A Vöröskereszt jubileumi ütnérélye, 1925, s. 3].

ЧхЧХ традиційно проводив благодійні акції на великі релігійні свята. У газеті «Свобода» від 12 лютого 1925 р. згадується «Різдвяна акція» Червоного Хреста, під час якої бідним дітям дарували одяг, взуття та інші речі. Над акцією працювало 30 місцевих осередків і 10 пораден ЧхЧХ. Загалом на проведення благодійної акції було витрачено 50 000 Кч, а ще окремо для допомоги немовлятам – 1000 Кч [Роздвяна діяльність Червоного Креста, 1925, с. 2].

Як відомо з інших джерел, в Ужгороді восени 1926 р. стався страшний паводок, від якого постраждало понад 50 родин. Місцевий осередок ЧхЧХ в Ужгороді ініціював великий благодійний збір бідним родинам, що постраждали від паводка і втратили маєтки. Зокрема голова ужгородського осередку доктор Алоїс Пінта наголошував, що через наближення зими людям потрібно швидко зібрати необхідну допомогу [ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 924, арк. 12].

Визначною подією краю стало відзначення десятиріччя входження Підкарпатської Русі до Чехословацької Республіки. В рамках ювілею підсумовувалися досягнення і подальші напрямки розвитку ЧхЧХ за перші десять років діяльності у краї. Протягом 1929 р. майже у всіх місцевих осередках Червоного Хреста на Підкарпатській Русі відбувалися урочистості. Найбільші благодійні концерти та збірки проводилися у Мукачеві та Ужгороді. У менших містах краю відбувалися святкування в рамках відзначення ювілею. Зокрема, президія окружного уряду в Берегові та у Сваляві повідомляли Земський уряд в Ужгороді про проведення різних заходів з нагоди відзначення 10-річчя приєднання Підкарпатської Русі до Чехословацької Республіки. 9 травня 1929 р. школярами у Батьові та Бовтраді були проведені урочистості. 23 червня 1929 р. у Сваляві місцевий осередок ЧхЧХ організував «День дітей» з чудовою насиченою програмою [ДАЗО, ф. 2, оп. 1, спр. 39, арк. 123–130].

Висновки. На основі представленого матеріалу можемо констатувати, що нам вдалося проаналізувати період становлення та структурного зміцнення Дивізії Чехословацького Червоного Хреста у Підкарпатській Русі у 1920–1929 рр. й виявити, що діяльність організації була надзвичайно різновекторною. На початках діяльність ЧхЧХ полягала в основному у залученні іноземних благодійних місій, першочерговим завданням яких було надання невідкладної

гуманітарної допомоги. У перші післявоєнні роки населенню Підкарпатської Русі, особливо високогірних округів, загрожували голод та інфекційні захворювання. Повоєнна ситуація вимагала також термінового розв'язання проблеми нестачі предметів найпершої потреби. Вже у перші місяці діяльності організації особливо поширеними були заходи забезпечення населення краю харчами й одягом, акції опіки за сиротами. Лише згодом, зі створенням Підкарпатської дивізії ЧхЧХ в Мукачеві, у роботу організації були включені програми з підтримки населення більш тривалого характеру.

Нами встановлено, що організація орієнтувалася не тільки на надання базової медичної одноразової допомоги населенню, а й на глобальні програми розвитку. У перші роки діяльності ЧхЧХ на Підкарпатській Русі зіткнувся з відсутністю цілісної санітарно-соціальної оздоровчої системи та спалахом епідемій. Оскільки більшість епідемій вдалося зупинити вже протягом 1921 р., організація могла розпочати боротьбу з інфекційними захворюваннями, від яких потерпала більшість населення краю. Поступово ЧхЧХ почав займатися систематичною соціально-оздоровчою роботою у рамках програми миру Червоного Хреста, передусім гігієнічним вихованням населення. Місія організації й надалі базувалася на соціальній та медичній підтримці, охороні здоров'я та гігієнічній освіті, особливо дітей, підлітків і жінок. У пріоритеті були програми превентивного характеру, які забезпечували стабільне покращення санітарно-гігієнічної ситуації у краї. Першими успішними результатами діяльності ЧхЧХ

на Підкарпатській Русі стало подолання високої дитячої смертності та смертності породілей.

Загалом діяльність ЧхЧХ на Підкарпатській Русі можна схарактеризувати як дуже різноманітну та варіативну в часі, що мала помітний позитивний вплив на населення, особливо дітей та молодь, на їхнє дорослішання та особистісне становлення. Прикладом тривалої безперервної підтримки дітей та молоді можна вважати, з одного боку, відкриття та фінансову підтримку різних медичних та соціальних інституцій: амбулаторій, консультацій, лікарень, інтернатів та санаторіїв відпочинку, а з іншого боку – різноманітні навчальні заходи та акції, завданням яких було мотивувати молодь до здорового способу життя та навіть до вибору майбутньої професії. Серед іншого, про популярність організації свідчили постійно зростаюча кількість її членів. Станом на кінець 20-х років ХХ століття у майже 40 місцевих осередках ЧхЧХ на Підкарпатській Русі налічувалося 6500 активних членів. Аналізуючи програмні звіти та стратегії розвитку Дивізії, можемо стверджувати, що основною візією діяльності ЧхЧХ було створення цілісної соціально-гуманітарної системи охорони здоров'я та превентивна підготовка населення на випадок нової війни.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що дана проблематика практично не вивчена ні в зарубіжній, ні в українській історіографії та вимагає подальших досліджень. Більш комплексне та об'єктивне дослідження порушеної теми у перспективі передбачає обов'язкове залучення ширшої джерельної бази, зокрема – документів з чеських архівних установ.

Список використаних джерел

- A Vöröskereszt jubileumi ütnepélye, 1925, *Uj Közlöny*, 28 április, old. 3.
- Čeplová, E., 2019. *Diplomová práce. Sociální situace na Podkarpatské Rusi ve dvacátých letech 20. století: rozvoj sociálních služeb, zdravotnických a vzdělávacích zařízení*, Praha, 76 s.
- Doškar, J., 1923. Publičnoje higieničestvo v Podkarpatskoj Rusi. *Podkarpatska Rus', Obraz obstojatel'stv prirodnych, hospodarskich, političeskich, cerkovnych, jazykovych s prosvittel'nych*, New York: Tipografija gazety Den', s. 187–195.
- Koval, P., 2023. Nemocničné zariadenia na Podkarpatskej Rusi v poprevratovom období, *Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus*. Národní archiv, Praha, s. 61–72.
- Kožmínová, A., 1922. *Podkarpatská Rus*. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné, Karlín: Dr.R. Kobosil, 136 s.
- Kuštek, V., 2019. *Československý svet v Karpatoch 2 – Чехословацький світ в Карпатах 2*, Bratislava, 192 s.
- Malypetr, Jan, Soukup, František, Kapras, Jan, 1938. *Armáda a národ*, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 520 s.
- Mikulaninec, Š., 1936. Zdravotnictví a socialně zdravotní poměry na Podkarpatské Rusi, *Podkarpatská Rus*. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi, Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, s. 168–173.
- Nečas, Jaromír, 1938. *20 let sociální péče v Československé republice*, č. 74, Praha: Ministerstvo sociální péče, 117 s.
- Sociální péče a sociální politika v prvním desetiletí republiky, 1928. *Zvláštní otisk z publikace «Deset let Československé republiky» - díl III*, Praha: s.n., 144 s.
- Ulman, F., 1932. Dobrovolná sociálně-zdravotní péče na Podkarp. Rusi, *Publikace pro zem Podkarpatská Rus*, Banská Bystrica: Slovan, s. 72–86.
- Ulman, F., 1936. Československý červený kříž na Podkarpatské Rusi, *Podkarpatská Rus*. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi. Red. J. Zatloukal, Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, s. 164–168.
- Zdravotnická ročenka Československá*, Ročník 1938, Praha, 796 s.
- Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923*, Praha: Tiskem Středočeské knihtiskárny v Praze, 196 s.
- Zpráva Čsl. Červeného Kříže Podkarpatské divize za rok 1923, 1924*, Praha: Tiskem Středočeské knihtiskárny v Praze, 48 s.
- «Божий мир» Червоного Хреста, 1923, *Руська Нива*, 8 квітня, с. 2.
- Безплатна помоч Червоного Хреста, 1923, *Руська Нива*, 13 грудня, с. 4.
- Вакула, Н., 2004. Розвиток охорони здоров'я на Закарпатті у міжвоєнний період (1919 – 1939), *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія, вип. 11, с. 125–131.
- Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф. 29, оп. 3, спр. 270, на 179 арк.
- ДАЗО, ф. 2, оп. 1, спр. 39, на 147 арк.
- ДАЗО, ф. 29, оп. 1, спр. 924, на 12 арк.

- ДАЗО, ф. 29, оп. 3, spr. 287, на 213 ark.
 ДАЗО, ф. 37, оп. 1, spr. 259, на 61 ark.
 Збирайме дари на Червоний Хрест! 1923, *Руська Нива*, 17 травня, с. 2.
 Микуланинець, С., 1936. Здравоохранение и социально-санитарные отношения на Подкарпатской Руси, *Подкарпатская Русь за годы 1919 – 1936*. Настоящий сборник редактировал комитет под председательством д-ра Э. С. Бачинского, Ужгород, с. 71–74.
 По Чехословаччинѣ, 1924, *Руська Нива*, 1 марта, с. 4.
 Помоч на Верховинѣ, 1923, *Руська Нива*, 15 фебруара, с. 3.
 Пять лѣтъ работы, 1924, *Карпато-Русский Вѣстник*, 2 марта, с. 10–11.
 Роздвяна діяльність Червеного Креста, 1925, *Свобода*, 12 лютого, с. 3.
 Сѣздъ карпаторускаго Отдѣленія Червеного Креста въ Прагѣ, 1923, *Карпато-Русский Вѣстник*, 4 марта, с. 16–17.
 Турак, Й. А., Яцина, Ю. Ю., 2016. *Документальна історія лікарні імені Андрія Новака в Ужгороді (з найдавніших часів до наших днів)*: у 3 т. Т.1: Розвиток та діяльність лікарні під керівництвом Андрія Новака, Ужгород: ТДВ «Патент», 624 с.
 Турак, Й. А., Яцина, Ю. Ю., 2023. *Документальна історія лікарні імені Андрія Новака в Ужгороді (з найдавніших часів до наших днів)*: у 3 т. Т. 2: Лікарня в системі охорони здоров'я на тлі геополітичних колізій ХХ століття (1918 – 1944), Ужгород: ТДВ «Патент», 480 с.
 Ульманъ, Ф., 1936. 15 лѣтъ работы Чсл. Краснаго Креста на Подкарпатской Руси, *Подкарпатская Русь за годы 1919 – 1936*. Настоящий сборник редактировал комитет под председательством д-ра Э. С. Бачинского, Ужгород, с. 154–161.
 Червений Крест, 1925, *Свобода*, 2 квітня, с. 1.

References

- A Vöröskereszt jubileumi ütnepélye, 1925, *Uj Közlöny*, 28 április, old. 3. (in Hungarian).
 «Bozhyi myr» Chervenoho Khresta [«God's peace» of the Red Cross], 1923, *Ruska Nyva*, 8 kvitnia, s. 2. (in Ukrainian).
 Bezplatna pomoch Chervonoho Khresta [Free help of the Red Cross], 1923, *Ruska Nyva*, 13 hrudnia, s. 4. (in Ukrainian).
 Čeplová, E., 2019. *Diplomová práce. Sociální situace na Podkarpatské Rusi ve dvacátých letech 20. století: rozvoj sociálních služeb, zdravotnických a vzdělávacích zařízení*, Praha, 76 s. (in Czech).
 Cherveniy Krest [Red Cross], 1925, *Svoboda*, 2 kvitnia, s. 1. (in Ukrainian).
 Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO), f. 29, op. 3, spr. 270, na 179 ark. (in Czech).
 ДАЗО, ф. 2, оп. 1, spr. 39, на 147 ark. (in Czech).
 ДАЗО, ф. 29, оп. 1, spr. 924, на 12 ark. (in Czech).
 ДАЗО, ф. 29, оп. 3, spr. 287, на 213 ark. (in Czech).
 ДАЗО, ф. 37, оп. 1, spr. 259, на 61 ark. (in Czech).
 Doškar, J., 1923. Publičnoje higieničestvo v Podkarpatskoj Rusi, *Podkarpatska Rus'. Obraz obstojatel'stv prirodnyh, hospodarskich, političeskich, cerkovnyh, jazykovykh s prosvititel'nyh*, New York: Tipografija gazety Den', s. 187–195. (in Czech).
 Koval', P., 2023. Nemocničné zariadenia na Podkarpatskej Rusi v poprevratovom období, *Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus*. Národní archiv, Praha, s. 61–72. (in Czech).
 Kožminová, A., 1922. *Podkarpatská Rus*. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné, Karlín: Dr.R. Kobosil, 136 s. (in Czech).
 Kuštek, V., 2019. *Československý svet v Karpatoch 2 – Chechoslovatskii svit v Karpatakh 2*, Bratislava, 192 s. (in Czech).
 Malypetr, Jan, Soukup, František, Kapras, Jan, 1938. *Armáda a národ*, Praha: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 520 s. (in Czech).
 Mikulaninec, Š., 1936. Zdravotnictví a sociálně zdravotní poměry na Podkarpatské Rusi. *Podkarpatská Rus. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*, Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, s. 168–173. (in Czech).
 Mikulaninets, S., 1936. Zdravookhranenie i sotsialno-sanitarniya otноsheniia na Podkarpatskoi Rusi. [Health and social-sanitary relations in Subcarpathian Rus], *Podkarpatskaia Rus za gody 1919 – 1936*. Nastoiashchii sbornik redaktiroval komitet pod predsedatelstvom d-ra E. S. Bachinskago, Uzhgorod, s. 71–74. (in Russian).
 Nečas, Jaromír, 1938. *20 let sociální péče v Československé republice*, č. 74, Praha: Ministerstvo sociální péče, 117 s. (in Czech).
 Piat let raboty [Five years of work], 1924, *Карпато-Русский Вестник*, 2 марта, с. 10–11. (in Russian).
 Po Chechoslovachchyni [Through Czechoslovakia], 1924, *Ruska Nyva*, 1 марта, с. 4. (in Ukrainian).
 Pomoch na Verkhovyni [Help in Verkhovyna], 1923, *Ruska Nyva*, 15 februaara, s. 3. (in Ukrainian).
 Rozdviana diialnost Chervenoho Kresta [Christmas activity of the Red Cross], 1925, *Svoboda*, 12 liutoho, s. 3. (in Ukrainian).
 Sociální péče a sociální politika v prvním desetiletí republiky, 1928. *Zvláštní otisk z publikace «Deset let Československé republiky» – díl III*, Praha: s.n., 144 s. (in Czech).
 Sezd karpatorusskago Otdeleniia Chervenogo Kresta v Prage [Congress of the Carpathian Red Cross Branch in Prague], 1923, *Карпато-Русский Вестник*, 4 марта, с. 16–17. (in Russian).
 Turak, Y. A., Yatsyna, Yu. Yu., 2016. *Dokumentalna istoriia likarni imeni Andriia Novaka v Uzhhorodi (z naidavnishykh chasiv do nashykh dniv)* [Documentary history of the hospital named after Andriy Novak in Uzhgorod (from the earliest times to the present day)]: u 3 t., t.1: Rozvytok ta diialnist likarni pid kerivnytstvom Andriia Novaka, Uzhhorod: TDV «Patent», 624 s. (in Ukrainian).
 Turak, Y. A., Yatsyna, Yu. Yu., 2023. *Dokumentalna istoriia likarni imeni Andriia Novaka v Uzhhorodi (z naidavnishykh chasiv do nashykh dniv)* [Documentary history of the hospital named after Andriy Novak in Uzhgorod (from the earliest times to the present day)]: u 3 t., t. 2: Likarnia v systemi okhorony zdorov'ia na tli heopolitychnykh kolizii KhKh stolittia (1918 – 1944), Uzhhorod: TDV «Patent», 480 s. (in Ukrainian).
 Ulman, F., 1932. Dobrovolná sociálně-zdravotní péče na Podkarp. Rusi. *Publikace pro zem Podkarpatská Rus*, Banska Bystrica: Slovan, s. 72–86. (in Czech).
 Ulman, F., 1936. Československý červený kříž na Podkarpatské Rusi, *Podkarpatská Rus. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Red. J. Zatloukal, Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, s. 164–168. (in Czech).
 Ulman, F., 1936. 15 let raboty Chsl. Krasnago Kresta na Podkarpatskoi Rusi. [15 years of work of the Czechoslovak Red Cross in

Subcarpathian Rus.], *Podkarpatskaia Rus za gody 1919 – 1936*. Nastoiashchii sbornik redaktiroval komitet pod predsedatelstvom d-ra E. S. Bachinskago. Uzhgorod, s. 154–161. (in Russian).

Vakula, N., 2004. Rozvytok okhorony zdorov'ia na Zakarpatti u mizhvoiennyi period (1919-1939) [The development of health care in Zakarpattia in the interwar period (1919 – 1939)], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, vyp. 11, s. 125–131. (in Ukrainian).

Zbyraime dary na Chervonyi Khrest! [Collecting donations for the Red Cross!], 1923, *Ruska Nyva*, 17 travnia, s. 2. (in Ukrainian).
Zdravotnická ročenka Československá, Ročník 1938, Praha, 796 s. (in Czech).

Zpráva Čsl. Červeného Kříže Podkarpatské divise za rok 1923, 1924, Praha: Tiskem Středočeské knihtiskárny v Praze, 48 s. (in Czech).

Zpráva Čsl. Červeného Kříže za rok 1922, 1923, Praha: Tiskem Středočeské knihtiskárny v Praze, 196 s. (in Czech).

Liubov Pavlyshyn

Candidate of History, Associate Professor of Hungarian History and European Integration,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE REPRESENTATIVE OFFICE OF THE CZECHOSLOVAK RED CROSS IN SUBCARPATHIAN RUS IN THE 20TH OF THE XX CENTURY

The article attempts to analyze the formation and activity of the representative office (Division) of the Czechoslovak Red Cross in Subcarpathian Rus during the period of its formation and structural strengthening - 1920-1929. On September 10, 1919, a large part of the territory of the present Transcarpathian region of Ukraine was annexed to the Czechoslovak Republic and was part of it until 1939 under the name of Subcarpathian Rus. During the period of the region's stay as part of the Czechoslovak state, radical changes took place in many spheres of social life, in particular in the sphere of health care. In the first years of the existence of the young Czechoslovak state, the situation in the social and medical spheres was quite difficult. The worst situation with the organization of medical institutions was observed in Slovakia and Subcarpathian Rus. On February 10, 1920, the Abstract of the Ministry of Social Care for Subcarpathian Rus was formed in Uzhhorod with the aim of solving priority social issues in the most remote region of the republic. However, state programs could not always cover all the needs of the population of the region, especially in mountainous areas. Therefore, almost immediately after the accession of Subcarpathian Rus to the Czechoslovak Republic, the Czechoslovak Red Cross began its activities on the territory of the region. This charitable public institution intervened in those areas that the government's social policy did not reach adequately or only to a limited extent. Initially, the organization's activities focused on attracting foreign missions whose task was to provide urgent humanitarian aid to the affected population. Already in 1920, a separate Division of the Czechoslovak Red Cross was formed for Subcarpathian Rus, with its centre in Mukachevo. Its first manager was a local Doctor of Medicine Bohuslav Albert. The structure of the Czechoslovak Red Cross in Subcarpathian Rus was modelled on other regions of the republic and was quite extensive by 1922. Functionally, the Division's institutions were divided into medical, social and organizational. The Division's office was located in Mukachevo, and local branches were created in other towns and villages in the region. A separate organizational unit of the Division was the representation of the youth wing of the Czechoslovak Red Cross, the so-called «Dorost» (Youth). Since 1922, its centres have been formed at primary and secondary educational institutions in the region. Among the medical institutions that operated within the structure of the Division, it is worth noting dispensaries, consultations (so-called «poradny») for mothers and children, boarding schools, orphanages and children's colonies. The analyzed material gives reasons to claim that the activities of the Czechoslovak Red Cross were not only aimed at providing essential one-time medical assistance to the population. Her social projects had different directions and terms of implementation. In particular, programs aimed at the younger generation of residents of Subcarpathian Rus often lasted for many years. The priorities of the Division's activity during the entire period under study were based on social and medical support of various social groups in the population, the organization of health care, and hygienic education. The presented material is based on documents of different funds of the State Archive of the Transcarpathian region, which have not been introduced into scientific circulation until now, as well as a number of published sources, primarily official reports of the Czechoslovak Red Cross.

Keywords: Czechoslovak Red Cross, Subcarpathian Rus, health care, social work.